

VERBINDEN De verbinding leggen tussen fysiek en sociaal en tegelijkertijd het tempo in de herstructurering houden. Enschede, Eindhoven, Deventer en Amersfoort over dat dilemma.

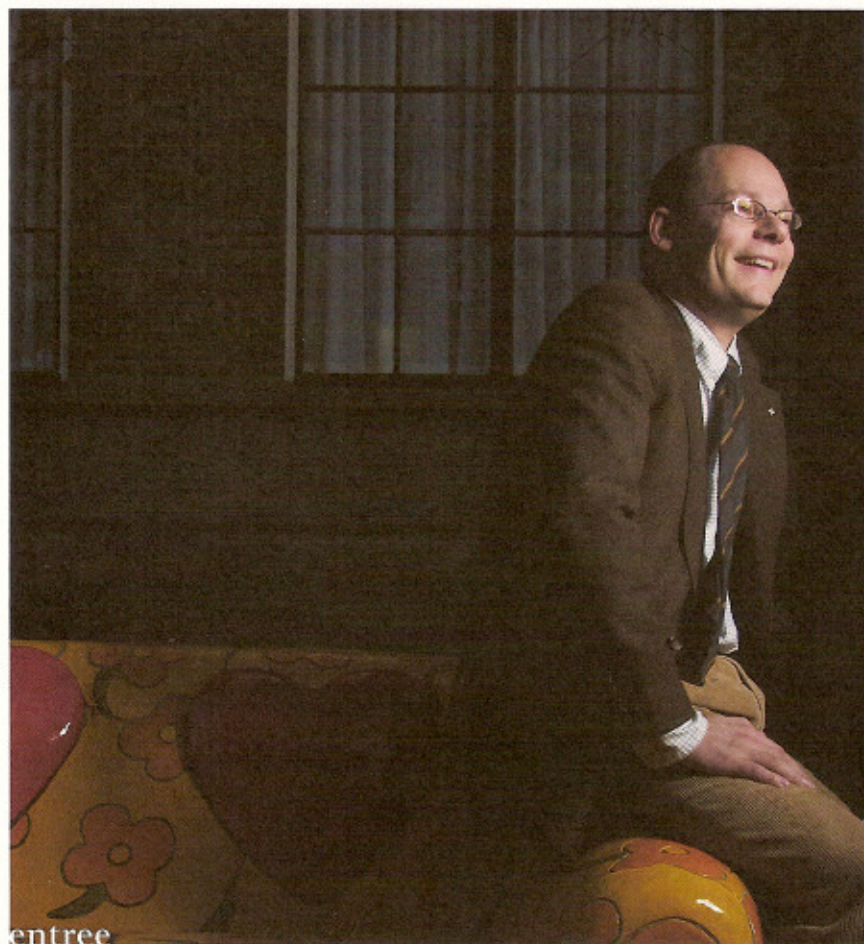
in de steigers

DECEMBER 2005

NR. 03

Over herstructurering in de 56 wijken

Vier keer per jaar in het VNG Magazine

Roelof Bleker: 'De stad kan ketens organiseren – en moet eruit stappen op het moment dat partners dat onderling oppakken'

Foto: Jeroen Bouman

LEEFSTURING

Hoogleraar Pieter Tops heeft het Enschedese model van stadsdeelgewijs werken al eens 'Het wonder van Enschede' genoemd. Fysiek en sociaal komen op een opvallende manier bij elkaar.

In Enschede komen ruimtelijke ordening en welzijnsbeleid bij elkaar in het begrip 'leefsturing'. 'Grofweg komt het erop neer dat we een-op-eengesprekken houden met inwoners, investeerders, professionals en andere betrokkenen in een wijk. Vervolgens creëren we kruispunten waar we denken dat slimme verbanden tussen initiatieven en streefbeeldens mogelijk zijn en komen we tot uitvoeringsafspraken', legt wethouder Roelof Bleker (PvdA) uit.

Waar de fysieke opdracht van herstructurering op stedelijk niveau bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer ligt, komen de sociale programma's op stadsdeelniveau tot stand. Dat zijn kleine, compacte organisaties (van slechts vier fte's) die vanuit vaste locaties in de stadsdelen opereren. 'Het voordeel is dat we heel dicht op het maatschappelijke middenveld zitten.'

De rol van het stadsdeel is niet uitvoerend, maar organiserend. Bleker: 'We organiseren als het ware ketens die er anders niet zouden zijn, en stappen er weer uit op het moment dat partners dat onderling oppakken. Op die manier ontketen we organisatiekracht bij inwoners, investeerders en professionals.'

Neem de Wesselerbrink, een van de 56 wijken, waar Enschede nu het plan Kultuurstraat uitvoert. Na de gesprekken met visionairs, bewoners, investeerders, professionals, raadsleden en beleids-

makers, spelen de sectoren fysiek, sociaal, economie en veiligheid nauwelijks nog een aparte rol. Bleker: 'Wat naar boven komt zijn acties om het leven van huidige en toekomstige inwoners van deze wijk te verbeteren. Het huidige en toekomstige leven in de wijk staat centraal, niet sociaal of fysiek. Op die acties wordt sturingskracht ontwikkeld, niet vanuit een centrale sturingsgedachte, maar via de tactiek van kruisbestuiving, ketenorganisatie en ontketenen.'

NIEUWE NOABERS

En het werkt. Zo hebben bewoners samen met investeerders als de woningcorporatie een catalogus vol oplossingen bedacht om de monotone brinkenstructuur in de wijk te doorbreken. 'Bewoners kunnen als het ware hun eigen Brink samenstellen.' De welzijnsstichting, de thuiszorg en het onderwijs hebben samen een 'preventielandschap' geschetst, en woningcorporaties, het gemeentelijk vastgoedbedrijf en het stadsdeel werken aan een Voorzieningencorporatie, geënt op een gedeelde visie op maatschappelijk vastgoed. Ook liggen er plannen klaar om een soapserie voor de lokale televisie te maken: Nieuwe Noabers. En om culturen dicht bij elkaar te brengen wordt het Zuid Kleurt de Stad Festival gehouden, een drie weken durend spektakel van sport, circus en cultuur, voor en door de bewoners van de wijk.

Of de Enschedese aanpak op willekeurig welke aandachtswijk geplakt zou kunnen worden, durft Bleker niet te zeggen. 'Wat ik wel weet is dat je het verschil proeft tussen de traditionele manier van 'we doen alles een beetje meer' en een methode waarbij het sociale programma van onderaf is opgehaald. Dat laatste leidt in elk geval tot verrassende vormen. Kultuurstraat Wesselerbrink heeft tenslotte niet voor niks de ECORYS herstructureringsprijs 2005 gewonnen.'

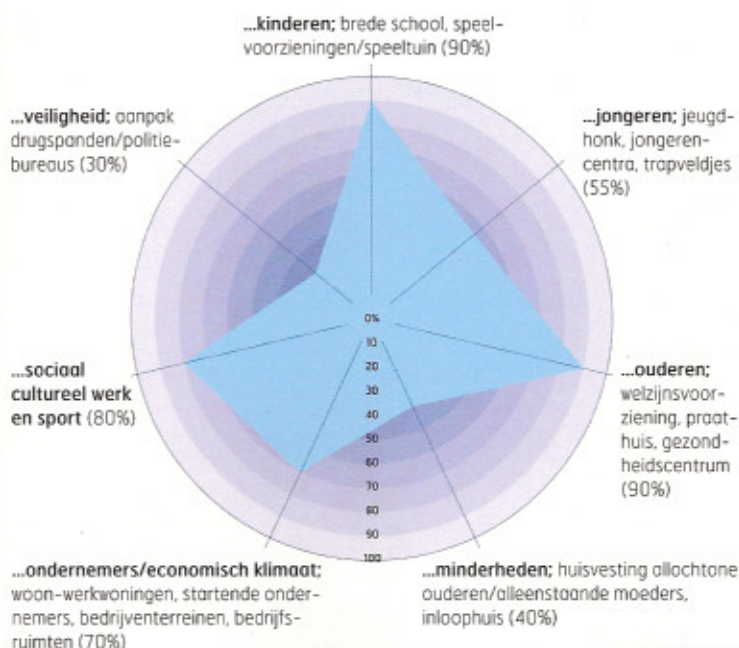

VROM, WAT IS DE VOLGENDE STAP?

Hoog tijd voor een volgende stap, zegt Ineke Colijn. 'De theorievorming, abstracte beleidsbeelden en dito vraagstellingen hebben we nu gehad. Laten we de lokale praktijk als uitgangspunt nemen en ophouden om bij dit onderwerp steeds te bedenken waartoe wij op aarde zijn. Vanuit de lokale situatie gaat het vervolgens om verbindingen te leggen. Tussen mensen onderling, tussen mensen en organisaties, tussen publieke ruimte en voorzieningen, en zo verder. Praktijkvoorbeelden helpen het veld hierin verder. Gewoon dingen doen dus.' Het pleidooi van Colijn is niet aan dovemansoren gericht. Want er gebeurt al veel. Of op z'n minst staat er veel te gebeuren. Bij gemiddeld driekwart van de herstructureringsprogramma's in de 56 wijken bestaan er prestatieafspraken over sociaal-fysieke maatregelen (zie figuur). 'Dat zegt op voorhand niks over of de prestaties gehaald worden. Of dat er niets gebeurt als er in dit kader geen prestatie-afspraken is gemaakt. Het is wel een indicatie dat er op lokaal niveau met elan wordt gewerkt aan maatregelen om de leefbaarheid, de voorzieningen en het imago van de wijken op de langere termijn te waarborgen.'

Ineke Colijn is clustermanager Stad en Regio bij het ministerie van VROM en heeft sociaal-fysiek in haar portefeuille

Percentage van de convenanten die afspraken hebben over voorzieningen voor...

Bron: VROM

de recensent

PUBLICATIES DIE JE NIET KUNT MISSEN

SCHAKELN TUSSEN FYSIEK EN SOCIAAL

De keuze van Piet Jonkman, wethouder stedelijk beheer en wijkontwikkeling in Amersfoort.

Sterven in schoonheid door de pathologische zucht naar integraliteit. Dat is het lot van veel projecten in de herstructurering. Ik noem dat de paradox van de herstructurering. Je wilt alles in samenhang bekijken – maar dat leidt tot stroperigheid. De reactie? Ontvlechten. Maar dan verlies je het zicht op het geheel. En dat is eigenlijk waar het boekje *Schakelen tussen fysiek en sociaal* over gaat. Dit onderzoek is een begin van een oplossing. Het stelt aan de hand van praktische voorbeelden vast dat de verbinding tussen het fysieke en het sociale belangrijk is, maar constateert

ook dat het organiseren ervan ontstellend moeilijk is. Al is het maar omdat projecten allemaal hun eigen invalshoek hebben: soms grijp je in vanwege slechte huizen, soms vanwege verslechterende voorzieningen, soms is de kern een winkelcentrum, soms een school. Het onderzoek beschrijft verschillende projecten in verschillende steden; en we kunnen – niet verrassend – concluderen dat echt elk project zijn eigen aanpak vraagt. Maar de rode draad is toch dat beginnen en eindigen bij de mensen, bij de sociale activiteit, het beste werkt. Slechte flats moet je afbreken, maar vooraf, tijdens en vooral ook na de ingreep, als er oorspronkelijke bewoners terugkomen of nieuwe mensen bij komen, moet je met name

inzetten op het sociale. Immers: de grote herstructureringsprojecten duren vijf, zes jaar. In de tussentijd kun je op het sociale vlak al winst boeken. Het vervolg op dit onderzoek dat binnenkort verschijnt, doet daar trouwens een aantal nog concretere aanbevelingen voor. Lezen dus, allebei!

SCHAKELN TUSSEN FYSIEK EN SOCIAAL: op zoek naar succesvolle samenwerking bij stedelijke vernieuwing

Een uitgave van OTB Delft, alleen digitaal beschikbaar op www.otb.tudelft.nl (onder Publicaties – stedelijke vernieuwing). Het vervolgonderzoek verschijnt rond de jaarwisseling.

TOP 5 VERKEERD VERBODEN

De top vijf van belemmeringen bij de verbinding tussen fysiek en sociaal van Piet Jonkman.

1. De verschillende **doorlooptijd** van fysiek (lange termijn, met financiële afspraken) en sociaal (korte termijn met projectfinanciering) kan tot onevenwichtigheid leiden in de processturing.
2. De **veelheid** aan sociale partijen, met elk hun eigen actieve inbreng, maakt gecoördineerde samenwerking met fysiek moeilijk.
3. De fysieke sector heeft **onvoldoende oog** voor sociale implicaties van fysieke

ingrepen. Stadsvernieuwing is meer dan woningdifferentiatie of stedenbouw!

4. De sociale ambities hebben vooral ten doel dat de bewoners zich gelukkiger, veiliger, comfortabeler etc. voelen. Resultaat daarvan is veel

moeilijker zichtbaar (lees meetbaar) te maken dan die van de fysieke opgave.

5. In feite beogen zowel sociaal als fysiek de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. Toch wordt sociaal daar meer op **aangesproken** dan fysiek.

Foto: Tom Toemen

'GEEN PREFAB-OPLOSSING OPDRINGEN AAN MONDIGE WIJK'

Het 'verhaal van de wijk' Woensel-Zuid in Eindhoven verbindt wonen, sociale voorzieningen en economie. Maar dat kon pas na een heftige uitbarsting.

Het moment: dinsdagavond 16 november 2004, 17.30 uur. Locatie: Sancta Maria, Eindhoven. 'Dit vind ik dus helemaal niks', roept de voorzitter van de bewonersvereniging die van zijn hart nog nooit een moordkuil heeft gemaakt. Wel honderd wijkbewoners delen die kritiek. Tussen het bruine baksteen van het oude parochiehuis valt voor projectleider Peter de Vries een aanpak voor een nieuwe wijk in duigen. 'Oh jee. We slaan de plank mis.'

Peter gaat bij zichzelf te rade. 'Dit gaat te snel. Onze voorstellen zijn te radicaal voor de wijk en we hebben misschien toch onze mening te veel opgedrongen.' De projectleider erkent zijn fout en vrees maakt plaats voor hoop. 'Het is een nieuwe start.' Oud Woensel is, zoals dat heet in herstructureringsjargon, een levendige volkswijk. De herstructureerders willen het eerste verstevigen en het laatste aanpakken. In 2004 gingen de ambtenaren, de corporatie en ingehuurd specialisten van Buro 5 uit Maastricht aan de slag. Integraal en interactief, zoals het hoort. Samen met ondernemers, actieve bewoners, kinderen bogen zij zich over de wijk. Kunstenaars

trokken de wijk in. Op 'koude en warmte'-kaarten werden fijne en minder fijne plekken in kaart gebracht. Daarna werd het even stil, tot die bewuste avond. Projectleider Peter de Vries herinnert zich alle details nog. 'In Sancta Maria presenteerden we twee scenario's: Ons Dorp en Stedelijk Knooppunt. Dat kwam, kort door de bocht gezegd, neer op een keuze tussen een dorp of een stad.'

RAUW

Het loopt anders. Het omklappunt komt de bewoners wat al te rauw op het dak vallen. Peter: 'Het is een zelfbewuste wijk en op zo'n moment laten bewoners duidelijk weten wat ze willen. Of wat ze niet willen. In dit geval voelden zij niks voor een opgedrongen keuze.' De avond markeert een koerswijziging. De projectorganisatie verzet de bakens en gaat nog dieper dan eerst op zoek naar 'het verhaal van de wijk'. Een verhaal waarin ruimte, wonen, sociale voorzieningen en economie verbonden worden. Bewoners, woningcorporatie, stichtingen, wijkbrigadiers, de gemeente en ondernemers schuiven bij elkaar aan tafel. Ook deelde

de projectgroep digitale camera's uit aan bewoners. Missie: breng de wijk letterlijk in beeld. 'Eentje kwam zelfs terug met foto's van een Duitse stad. Kijk, dit vind ik wel een aardig wijkje, zei hij.' En het werkt. Voor ingewikkelde problemen, zoals de overlast van parkerende PSV-fans, komen verfrissende ideeën op tafel. PSV voetbalt zelden tijdens werktijden, dus waarom kunnen die supporters niet parkeren bij bedrijven?

PREFAB

'Ineens is dit geen probleem meer van het openbaar bestuur, maar van iedereen', constateert Peter. 'De les die ik heb geleerd? Dat zijn er meerdere. Les 1: Ga niet te snel. Het tempo moet zich aanpassen aan de hartslag van de wijk. Les 2: Verzin geen geprefabriceerde oplossingen. Dat pikt de wijk niet. Eerst zeiden wij het: "Kijk, jullie wonen in zo'n wijk". Nu mogen ze het zelf zeggen: "Kijk, wij wonen in zo'n wijk." Dat werkt veel beter.' Inmiddels bruisst de wijkverbetering in Oud-Woensel als nooit te voren. Het eerste begin is gemaakt: dit najaar is in alle lichtmasten veilig, wit licht gezet. Vanaf 2008 gaat de wijk echt op de schop. Projectleider Peter: 'Door te leren van de misstap, gaat het echt veel beter.'

DE CORPORATIE KRIJGT DE REGIE

In Deventer verbindt niet de gemeente, maar de woningcorporatie sociaal en fysiek.

Corporaties Woonunie en Hanzewonen hebben in Deventer de regie over de uitvoering van de sociale pijler in alle woningbouwprojecten met bijbehorende openbare ruimte. Het gaat onder meer om de wijk Keizerslanden, de prioriteitswijk in het noorden van Deventer. Corporaties zijn verantwoordelijk gemaakt voor het vergroten van sociale samenhang, uitbreiding van welzijnsvoorzieningen, maar ook de samenwerking tussen zorginstellingen. Het is een redelijk unieke benadering, waarmee Deventer de ontwikkeling volgt van government naar governance. De gemeente is niet leidend in de herstructurering, maar slechts één van de partijen. Om te slagen, zijn er heldere afspraken nodig voor een goede rolverdeling tussen de partijen, meent Wilfred

Joustra, projectleider van het sociale programma namens Woonunie. 'Je moet uitkijken dat je elkaars rol overneemt. Je zoekt elkaar vaak op en schakelt gemakkelijk. Door het vertrouwen dat je elkaar geeft, dreigt het gevaar dat je op het terrein van een ander komt. Daarom zijn tussen gemeente en corporaties de afspraken in een convenant vastgelegd.'

MIS

Peter van Dalen is bij de gemeente de verantwoordelijk ambtenaar. Durf, zegt hij desgevraagd, is er inderdaad nodig om een stap als deze te zetten. 'Maar dit is wel een logische stap als je uit wilt gaan van de kracht van de stad en haar partners, en als je écht de verbinding wilt leggen tussen sociaal en fysiek. Natuurlijk, de gemeente zal als het mis gaat, altijd de eerste zijn die bewoners zullen aanspreken. En daarom hebben we in dat convenant waarborgen opgenomen. Zo heeft de corporatie zich

verplichtt altijd bewoners bij de plannen te betrekken. We hebben goede afspraken gemaakt over welke sociale doelen we stellen en hoe en wanneer we die toetsen.'

POTJES GELD

De corporatie zal voor de uitvoering van de plannen zelf partners betrekken. Dat betekent dat zij ook contacten aangaan met de lokale welzijnsinstelling. Zolang dat extra inzet betekent, zal dat niet veel problemen geven. Maar wat nu als de corporatie vindt dat het in de wijk wel wat minder kan, of echt anders? Van Dalen: 'Over aanpassingen van regulier beleid kan altijd worden gepraat. Maar onze intentie is wel om het huidige beleid door te zetten. Wat er nu gebeurt, is extra – met extra geld dat we uit allerlei potjes bij elkaar hebben gesprokkeld. De gemeente zet twee miljoen in en de corporaties doen hetzelfde. En dat is dan alleen de software, hè! Want sociaal is wat ons betreft in deze prioriteitswijken leidend. En de corporatie mag het uitvoeren.'

de klaagmuur

ZÉLF VERBINDEN

Jan van Wezel hekelt de discussies op het stadhuis over de verbinding tussen sociaal en fysiek. Die verbinding leggen participerende bewoners namelijk zelf wel. Als je ze de kans maar geeft.

De afgelopen jaren zijn er diverse publicaties verschenen over de vraag of de herstructurering van bestaande woonwijken een fysieke of een sociaal-economische opgave is. Het is eigenlijk van de zotte dat deze publicaties noodzakelijk zijn. Het betekent immers dat het in te veel gemeenten geen automatisme is om bij de herstructurering de huidige bewoners van de buurten of wijken centraal te stellen. Grote sloop en vervangingsvoorstellen én heftige reacties van bewoners hierop, zijn het gevolg. Want de thema's onderwijs, wonen, zorg en welzijn voor ouderen, werk en veiligheid worden door bewoners op de herstructureringsagenda gezet. Tenminste, als zij in de gelegenheid zijn de agenda mee te bepalen. Zij willen onbekommerd wonen en willen vooruitkomen. Het is juist deze agenda waar deskundige aandacht van de overheid nodig is en van partners in de stad. Deskundige aandacht is: met kennis, zorgdragend voor continuïteit, indien noodzakelijk streng ingrijpen waar nodig, normstellend, stimulerend en initiatief uitlokkend, weten waar

over het gaat maar niet belerend of paternalistisch. En als de woningen bouwtechnisch of woontechnisch kwalitatief slecht zijn, is er begrip voor een voorstel voor sloop. Bewoners willen en kunnen samenwerken. Kom dan niet met ingewikkelde participatieladders. Het gaat om fatsoen, vertrouwen – let op: komt te voet en vertrekt per paard! – en respect. Het vraagt ook om voldoende zelfvertrouwen bij professionals zoals wethouders en bestuurders van corporaties om te luisteren, de discussie aan te gaan en argumenten op tafel te leggen en dus een open planproces waarin, uitgezonderd de procesafspraken, vooraf niets is dichtgetimmerd. De opgave is om op alle gezamenlijk geformuleerde en onderschreven knelpunten, dus ook die van de bewoners, resultaten te boeken.

Ik wens dan ook dat wethouders, raadsleden, directeuren van gemeentelijke diensten en projectleiders maar ook bestuurders en medewerkers van corporaties de discussie afronden over het verbinden van sociaal, economie en fysiek. Bewoners die met deskundige aandacht in het proces betrokken zijn, zorgen zelf wel voor deze verbinding.

Jan van Wezel is coördinator stedelijke vernieuwing en wonen in Breda

colofon

Dit katern is een gezamenlijke uitgave van de G27, de G4, het ministerie van VROM en de VNG in samenwerking met KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing.

Concept, teksten en eindredactie:
Maters & Hermens Journalistiek (Leiden)

Vormgeving: Lava/Def (Amsterdam)
Druk: VNG Uitgeverij (Den Haag)